

ПРАВОВА КУЛЬТУРА У КОНТЕКСТІ ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК 340 : 378 (477)

С. Л. Крук

У документах з модернізації вітчизняної вищої освіти [5–7; 14; 15] йдеться про те, що українському суспільству потрібні сучасно освічені люди, які здатні самостійно приймати відповідальні рішення в ситуації вибору, прогнозуючи їх можливі наслідки, люди, які можуть співпрацювати, відрізняються динамізмом, мобільністю, конструктивністю.

Науковці різних сфер є одноставними в тому, що на сьогодні рівень правосвідомості сучасного українця є невисоким. При цьому висловлюється теза щодо неможливості побудови правової держави, коли правосвідомість громадян оперує псевдоправовими категоріями. У зв'язку з цим надії покладаються на позитивний розвиток правосвідомості та формування правової культури [10].

Метою поданої статті є дослідження явища правової культури й особливостей її формування в контексті вищої професійної освіти.

Реформування соціальної структури українського суспільства, економічного устрою і політичної системи ставить перед вищою професійною освітою завдання щодо необхідності вдосконалення підготовки майбутніх фахівців, які здатні “влитись” у нову систему правовідносин та успішно вирішувати поставлені перед ними завдання у різних сферах життєдіяльності.

Серед правових явищ правова культура безумовно є найбільш багатостороннім. Правова культура – один з аспектів загальнолюдської культури, що втілена у праві й юридичній практиці, один з обов'язкових елементів громадянського суспільства.

У науковій літературі немає єдиної думки щодо поняття “правова культура”. Проте, у результаті всебічного аналізу цього правового явища варто виокремити три суттєвих обставини [10].

По-перше, основні дефініції терміну “правова культура” були подані у 60–80-ті рр. ХХ ст. та являли собою категорію “соціалістична правова культура”. У більш пізній період до цієї проблеми практично не звертались, хоча суспільні відносини зазнали відчутних змін і розроблена концепція соціалістичної правової культури припинила відповідати реаліям [10].

По-друге, розробка цього поняття проводилась в основному з прикладних позицій без урахування соціально-філософського аспекту цієї проблеми. Відповідно, відсутнє комплексне визначення цієї категорії, що відповідало б аксіологічному змісту цього поняття, розглядало б правову культуру у контексті таких понять як “менталітет”, “духовність” та характеризувало б її саме як філософське, правове і соціальне явище державно-правової дійсності, не виключаючи при цьому пріоритетного правового змісту цієї категорії [10].

По-третє, на сьогодні у сучасному правознавстві, хоча й активізувався процес з дослідження правової культури, проте ці дослідження мають більш вузькоприкладний характер, пов’язаний в основному з професійними аспектами цієї правової категорії [10].

Сьогодні вимагає комплексного підходу щодо освоєння наукового поняття “правова культура”, що ґрунтувалося б на спільній науковій творчості правників, педагогів, соціологів та ін.

В юридичній науці існує низка методологічних підходів щодо дослідження правової культури.

Аксіологічний підхід має багато прихильників. У цьому підході правова культура сприймається як система правових цінностей, яка розвивається (правосвідомість, правова наука, законодавство, правопорядок, правова діяльність), створених і створюваних під час розвитку суспільства та таких, що містять у собі передові досягнення юридичної культури людства. Такий підхід забезпечує характеристику правової культури як засобу гуманізації людини і суспільства. Це надає можливість чітко розмежувати правову культуру від інших близьких та взаємопов’язаних з нею правових категорій, обґрунтувати її наступність і підкреслити, що до неї належать лише процеси й явища, які

відображають сутність правової держави та громадянського суспільства, його основні принципи [1].

Аксіологічний напрямок у дослідженні правової культури засновано на філософському вивченні саме ціннісного аспекту культури і надає можливість визначити соціальні основи правової культури, об'єктивні особливості її нормативності, духовні та моральні аспекти. У цьому випадку “простежується зв'язок правової культури і моральності членів суспільства, без якої правова культура є неможливою” [2].

Існує також діяльнісний підхід щодо визначення правової культури, який зосереджує увагу на різних сторонах або характеристиках людської діяльності. У цьому аспекті культуру розуміють як синонім творчої діяльності, як втілення творчих сил суспільства, як специфічний спосіб людської діяльності. Прихильники цього підходу наголошують, що правова культура виникає, розвивається та перетворюється за допомогою діяльності. До речі, йдеться саме про творчу діяльність [3].

У контексті діяльнісного підходу правова культура визначається як діяльність “такої якості, за якої існує її відповідність виробленим у правовій сфері цінностям, узгодженість поведінки з правовими нормами, включає використання, дотримання та виконання правових норм, у результаті чого відбувається постійне збагачення системи правових культурних цінностей та подальший гармонійний розвиток особистості” [3].

Існують також й інші підходи до розуміння правової культури. Її визначають, з одного боку, як правове середовище людей, сукупність текстів, що легітимовані як правові, і механізм їх створення, зберігання та трансляції [13], особливий соціальний механізм, за допомогою якого забезпечується (відповідно до досягнутого рівня правової свідомості) виробництво, зберігання і передача правових цінностей, інформації, традицій, що сприяють правомірній та соціально активній поведінці людей [17]; як процес постійного вдосконалення поступального розвитку правової дійсності, а з іншого – як сукупність досягнутих результатів у сфері права в цілому [9]; як вияв

державно-правового досвіду конкретних соціальних спільнот та індивідів в матеріальних і духовних процесах, продуктах життєдіяльності, у навичках та цінностях, які впливають на їх юридично значущу поведінку [8].

Наведені вище визначення і трактування правової культури відображають лише грані її вияву, соціальні феномени, на які вона розповсюджується та з яких розвивається. Крім того, сама по собі правова культура – це не просто свідомість і діяльність певного виду, але й матеріальна та духовна сфера життя, що відчуває вплив права.

Отже, під правовою культурою розуміють “певний рівень правового мислення і сприйняття правової дійсності”, а також “відповідний рівень знань населенням законів та високий рівень поваги до норм права, їх авторитету”. Правова культура містить “специфічні способи правової дійсності (робота правоохоронних структур, конституційний контроль тощо)”, закони і системи законодавств, судову практику як результат правової діяльності.

Правову культуру можна розглядати з двох сторін: особистої, коли акценти зміщено на особистісні якості, та суспільної, коли звертають увагу на функціонування соціального організму в цілому.

Нам імпонує визначення А. Нікітіна, який стверджує, що “правова культура – це якість правового життя суспільства і ступінь гарантованості державою та суспільством прав і свобод людини, а також знання, розуміння та дотримання права кожним окремим членом суспільства” [11].

Отже, правова культура майбутніх фахівців поєднує в собі правові знання, погляди й установки особистості, а також правову активність, уміння та навички оцінювати свої та чужі дії з точки зору чинних законів, обирати і використовувати для досягнення поставлених цілей, законні засоби [10].

Правова культура потребує систематичного раціонального формування, стимулювання, позитивного соціального розвитку. Система заходів, спрямованих на формування політично-правових ідей, норм, принципів, які являють цінності світової та національної правової культури, виступає як

правова освіта і правове виховання. Іншими словами, правова освіта та правове виховання – це формування у громадян правової культури.

Настав час, коли правові знання і правова культура мають стати обов'язковим складником загальної підготовки випускника.

Проблему формування правової культури досліджували провідні філософи, педагоги, правознавці Н. Алексєєв, В. Бабкін, В. Головченко, В. Котюк, М. Орзих, М. Подберезький, Л. Рабинович, О. Скакун, С. Сливка, С. Станик та інші науковці. Аналіз праць цих та інших авторів свідчить, що у вирішенні визначених державою завдань щодо правової культури громадян провідне місце належить загальноосвітнім і вищим навчальним закладам, де закладаються основи правової культури [18].

Формування правової культури майбутніх фахівців у вищій школі містить два якісних рівня: накопичення правових знань та перетворення цих накопичених знань у переконання [10].

Проте перетворення знань правових норм у переконання та духовні цінності передбачає вироблення стійкої звички поводитись відповідно до цих знань, тобто звички правомірної поведінки згідно із законом [10].

Для оцінки правової культури майбутніх фахівців у цілому використовуються еталони, у якості яких виступають зразки діяльності відповідно до правових норм, особистість спеціаліста з високим рівнем готовності до використання норм права [10].

Оскільки правову культуру можна оцінювати, то є можливість говорити про високу, низьку або середню правову культуру. При цьому слід мати на увазі, що для одного суспільства на певному етапі розвитку буде дійсною одна притаманна йому система оцінок. Це результат того, що “різні люди, різні спільноти можуть по-різному оцінювати культурні досягнення у державно-правовій сфері” [4]. Інакше кажучи, існують проблеми в досягненні єдності інтерпретації правових явищ як культурних цінностей. Проте, історія виробила деякі критерії оцінок, на основі яких існує можливість для визначення основних напрямків підвищення правової культури. До них належать:

формування почуття права та законності;
освоєння досягнень логіко-правового мислення;
удосконалення законодавства;
підвищення рівня правової діяльності;
збільшення обсягу й якісне вдосконалення правомірної поведінки.

Отже, метою правової освіти у вищій школі є формування теоретичної освіти правової свідомості та правової культури, забезпечення необхідного рівня систематизації знань про право, розвитку правових інтересів, відчуттів, правового мислення, формування наукового правового світогляду [16].

Зміст правової освіти у вищій школі містить такі структурні компоненти:
інформування про право (інформаційний);
формування ставлення до права (оціночний);
виховання установки на правомірну поведінку (регулятивний);
виховання почуття необхідності правомірної поведінки (когнітивний);
організація діяльності суб'єктів правового виховання й освіти в межах державних і суспільних інститутів (організаційний) [12].

З вищезазначеного випливає, що правова освіта та виховання полягають у передачі, накопиченні і засвоєнні знань, принципів та норм права, а також у формуванні відповідного ставлення до права і практики його реалізації, уміння використовувати свої права, дотримуватись заборон та виконувати обов'язки. Звідси випливає необхідність в усвідомленому засвоєнні основних положень законодавства, виробленні почуття поваги до права. Отримані майбутніми фахівцями знання повинні перетворитись в особисте переконання, у міцну установку суворо дотримуватись правових приписів, а надалі – у внутрішню потребу і звичку виконувати правовий закон, виявляти правову активність.

Засобами правового навчання може бути все те, за допомогою чого здійснюється цілеспрямований вплив на свідомість, волю та поведінку людей, або те, за допомогою чого передається інформація про право, закон, різноманітні події або чинники, які мають юридичне значення і можуть впливати на формування активної правової позиції майбутнього фахівця.

Отже, на сьогодні існує чимало проблем у процесі формування правової культури майбутніх фахівців. Це, у першу чергу, правова безграмотність населення, складний процес правотворчості, суперечливість нормативно-правових актів реальній дійсності, а також нерозвинута ідеологія сильної правової держави та, як наслідок, правовий нігілізм, заперечення моральних принципів. Для вирішення цих та інших проблем необхідною є цілеспрямована політика держави на підвищення рівня правової культури не лише через процеси правотворчості, законодавчого процесу, але й через вищу професійну школу як складову неперервної освіти суспільства. Перспективами подальшого дослідження зазначеної проблеми є обґрунтування педагогічних умов формування правової культури майбутніх фахівців, розробка й обґрунтування моделі формування правової культури тощо.

Список використаної літератури

1. Беринг, Д. Либерализм: размышления о свободе / Д. Беринг. – М., 2001. – 271 с.
2. Боер, В. М. Правовая информированность и формирование правовой культуры личности (вопросы теории) : дисс. ... кандидата юрид. наук / Боер В. М. – СПб., 1993. – 132 с.
3. Венгеров, А. Б. Теория государства и права / А. Б. Венгеров. – М., 1998. – 545 с.
4. Васильев, В. А. Юридическая психология / В. А. Васильев. – СПб. : Питер Ком, 1998. – 656 с. : ил (Серия “Мастера психологии”).
5. Державна національна програма “Освіта”: Україна ХХ століття. – К. : Райдуга, 1994. – 64 с.
6. Державний класифікатор професій ДК 003–95 (зі змінами та доповненнями) : вид. офіц. – К. : Соцінформ, 2001. – 584 с.
7. Державний стандарт вищої освіти України ДСВОУ-02 : вид. офіц. – К., 2002. – 24 с. – (Міністерство освіти і науки України).
8. Иванников, И. А. Концепция правовой культуры / И. А. Иванников // Правоведение. – 1998. – № 3. – С. 13.

9. Кожевников, В. В. Профессиональная правовая культура как условие эффективности правоприменения в органах внутренних дел : дисс. ... кандидата юрид. наук / Кожевников В. В. – М., 1992. – С. 37–38.

10. Нефедов, С. И. Критерии сформированности правовой культуры студентов / С. И. Нефедов, М. С. Нефедова // Ползуновский вестник 3/2006. – С. 240–244.

11. Никитин, А. Ф. “Что такое правовая культура” / А. Ф. Никитин. – М. : Просвещение, 1988. – С. 6.

12. Певцова, Е. А. Современные дефинитивные подходы к правовой культуре и правовому сознанию / Е. А. Певцова // Журнал российского права, – 2004. – № 3. – С. 89.

13. Поляков, А. В. Общая теория права: Феноменолого-коммуникативный подход. Курс лекций / А. В. Поляков. – [2-е изд., доп.]. – СПб., 2003. – С. 450.

14. Про вищу освіту : Закон України від 17 січ. 2002 р. № 2984–III // Відом. Верхов. Ради України. – 2002. – № 29. – Ст. 134. – зі змінами ; ост. ред. 19 січ. 2010 р.

15. Про затвердження Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності : Наказ Міністерства освіти і науки України від 07 листоп. 2000 р. № 522 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ligazakon.ua/juritprof>.

16. Рассказов, Л. П. Теория государства и права / Л. П. Рассказов. – М., 2008. – С. 286.

17. Федорин, В. П. Правовая культура как фактор укрепления социалистической законности (Теоретические вопросы) : дисс. ... кандидата юрид. наук / В. П. Федорин. – М., 1986. – С. 16.

18. Щербань, М. П. Формування правової культури студентів вищих аграрних навчальних закладів I–II рівнів акредитації : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Щербань М. П. ; Інститут вищої освіти АПН України. – К., 2005.

Рецензент: доктор педагогічних наук, доцент Діденко О. В.